

Грнчарство

Текст и слике преузети из католога „Стари занати у Србији“

Аутор: Ранко Баришић

Србија, 1936. година

Златибор, 1938. година

КАД УДАТЕ ГАЗЕ, ГЊЕЧЕ, МЕСЕ, ПЕКУ...

„Богата је тешко даривати и сита частити.“

(Пословица)

На балканском тлу постоје различите технике израде грнчарије. У етнолошкој литератури до сада су описане четири:

1. грнчарија рађена руком – позната и као женска керамика,
2. грнчарија рађена на ручном колу,
3. грнчарија рађена на ножном колу и
4. грнчарија рађена из калупа.

У оквиру првобитне поделе рада израда посуда од печене земље припадала је женама. Временом је израда грнчарских предмета постала занатска делатност, па израду преузимају мушкарци, а што се одржало до данас. На нашем тлу задржале су се поменуте технике израде грнчарије као ретко где у Европи. Због доста неуједначене економске развијености, као и јаке традиције, народно аутохтоно грнчарство веома је разноврсно. То се огледа како у техници израде, тако и облику предмета који су се израђивали на територији Србије. Народна грнчарство ипак није одолело различитим утицајима са стране, што је допринело проширењу асортимана.

Србија, 1957. година

У неким деловима Србије до последње деценије 20. века одржала се израда црепуља и вршника. Сировина за израду ове врсте грнчарије (глина) налази се безмало по целој Србији. Глина за израду ових предмета некада се вадила из мајдана. Припремала се тако што се газила, повремено квасила, потом се просејавала кроз вреће, а затим се остављала да се просуши. Није смела да се сувише осуши, нити да буде превише влажна. Припремљена земља чистила се од сламе, плеве, ивера и друге нечистоће. Поново се газила ногама да не би остало тврдих комада земље. После гажења глина се месила, повремено се квасила водом, а потом остављала да се неко време просуши. На отвореном, у неким местима, наред села обликовали су се купци од предмета који су се пекли на ватри. Предмети су покривани врелим жаром и пепелом да би се пекли уједначено. Печење је трајало више сати. Ови предмети су најчешће прављени у пролеће или на јесен. Понегде су црепуље и вршнике правиле жене искључиво пред Видовдан, као на пример у Височком изнад Пирота.

Ова релативно једноставна израда грнчарских предмета данас се ретко среће. Црепуље и вршнике смеле су да праве само удате жене, отуд и назив женска керамика. Приликом рада жене нису смеле да буду гравидне или да имају периоду.

Израда грнчарије на ручном колу данас се још одржала у селу Злакиси у околини Ужица. Пре више деценија грнчарија ручног кола израђивала се и у околини Новог Пазара у Охољу, у Ђаковици на Косову и Метохији и у Коренити код Ужица. Предмети овог типа грнчарије прављени су од песковите глине с одређеном мешавином калцита у односу 2:1 или 1:1. Тако припремљена глина стављала се на ручно грнчарско коло. Грнчар је покретао коло једном руком, а другом обликовао глину. Предмети су прављени од једног грумена глине и били су једноставни. То су судови који су се употребљавали у домаћинству за кување и печење хране, као и за њено чување и остављање. Такође, на ручном грнчарском колу прављени су и предмети за загревање домаћинства. Судови су били различитих димензија, те их има величине од десетак центиметара висине до једног метра, па и

више. Грнчарија с ручног кола грубе је фактуре и без посебних украса. Понегде лонци имају вијугаве линије по ободу као украс. На дну ових судова стављани су жигови у облику једноструких или двоструких крстова у кругу и слично.

Подриње, 1937. година

Вероватно посредством Византије, стари балкански народи упознали су технику ножног грнчарског кола још у средњем веку. Та нова технологија израде керамике на нашем тлу уводи и многобројне украсе, шароликост боја и орнамената. Уједно она представља технички савршенију грнчарију у односу на претходне технике израде керамике. Грнчарија израђена на ножном колу је глеђосана, а најчешће употребљаване боје су светло и тамносмеђа, жута, зелена и нешто ређе плава. Као што сама реч каже, грнчар ножно коло покреће ногом.

Израда грнчарије на ножном колу проширила се на територији целе Србије, како по градовима, тако и по селима. Грнчари су својим производима снабдевали становништво различите етничке припадности и различитих конфесија, како у сеоским, тако и градским подручјима. На ножном колу израђивани су предмети широке примене: музички инструменти – окарине и дарбухе, занатска помагала, на пример, калупи за ћулаве, култни предмети – кадионице, крстови, свећњаци, иконлуци и пехари, предмети за свакодневну употребу, посуде за спремање, кување, печење, као и за чување хране – котлајке, ручконоше за ношење хране на њиву, тестије за воду, лонци за кување, пржуље за печење меса, затим тањери за сервирање хране, ћупице за млеко, цезве за кафу, двојанке, појилице за живине.

Злакуса, 1975. година

Злакуса, 1975.

Посебну групу грнчарских предмета чине они који се употребљавају у свадбеном ритуалу, као што су: тестије, разне чутуре за ракију, пљоске за ракију, свадбени кондири, бардаци, бокали-варалице. Затим украсни предмети: бардаци, кондири, бокали са сиском и без њега, бардаци без грлића, бардак-девојке, бардак-котлајке, бурићи и др. У свакодневној употреби биле су касице у облику: коња, прасића, јелена, медведа, јежа и других егзотичних животиња. Такође су се израђивале мастионице од керамике, вазе и пепељаре у облику опанка. На селу су у свакодневној употреби биле: вреонице, левкови, зејтињаче, разне боце за чување вина, ракије, уља и посуде за чување разних мелема. У источној Србији прављени су шиљбоци који су се стављали на кровове кућа.

Грнчарија израђена на ножном колу прво је морала да се суши. Израђени комади су се стављали на даске ближе крову или на таван радионице. Сушили су се на тавану месец Злакуса, 1975. година дана. Затим су се стављали у пећи, Србија, 1957. година Ранко Баришић 56 које су правили сами грнчари од блата, суве земље и цигли. Биле су смештене у близини радионице, а ложиле се на дрва. Грнчарија се пекла 24 сата, а потом се хладила још десетак сати. Данас се користе грнчарске пећи које раде на струју.

Заплање, 1936. година

Сва три начина израде грнчарије: женска керамика, грнчарија ручног кола и грнчарија ножног кола егзистирале су паралелно на нашем тлу током векова. Око средине 19. века у Србији почиње да се израђује грнчарија из калупа. У тек ослобођеном Београду Турци су још понегде правили луле из калупа. Кроз цео 20. век ова врста керамике постојала је у Србији, али у мањем

обиму од претходно наведених технологија.

Техника израде керамике нарочито се развила после Првог и Другог светског рата. На вашарима по Србији, по градовима и нарочито по бањама продавали су се грнчарски производи. Израда калупа је врло једноставна. Гипсани калуп је подељен на два дела. Средина је издубљена у облику предмета и у тај простор убацује се глина. Уз помоћ калупа израђивале су се дечје играчке.

Лонац из Злакусе

Судови за припрему хране

Бардак, суд за вино
или воду

Израда разноврсних украсних и употребних керамичких предмета као занатска делатност присутна је и даље у многим крајевима Србије. Судови за припрему хране веома су тражени производи, јер свадбарски купус у земљаном лонцу или кромпир и печење испод сача имају „јединствен и непоновљив укус“. Мештани Злакусе и околних златиборских села схватили су да спој традиционалних умећа и нове тенденције у етнотуризму могу значити и могућност сигурног посла и економског просперитета.

Украсни керамички предмети – бардаци, чираци, фигуре и др., одувек су били предмети који су се радо поклањали, а у кућама су заузимали посебно место. Осим на вашарима, данас их можемо купити у специјализованим продавницама, галеријама и мујзејским продавницама сигниране и потписане попут предмета израђених у чувеним светским радионицама.

Курсеви на којима се уче вештине обликовање глине омогућиле су многим да направе уникатне предмете за себе и пријатеље, али и створили могућност проналажења новог начина не само забаве, већ и запослења и зараде.